

**Тема 10: Історія України в
зарубіжних історіософських
концепціях XIX – XX століття**

ПЛАН

1. Німецький вплив на розвиток історіософії у Харкові та Києві в XIX столітті

2. Західноєвропейський вплив на розвиток історіософії в Україні у другій половині XIX столітті

3. Україна в контексті історіософських концепцій російських мислителів: М.Я.Данилевський, російські народники, марксист Вл. Соловйов, М. Бердяєв, євразійці.

4. Впливи домінуючих націй на українську історичну науку в Галичині наприкінці XIX – на початку XX століття.

5. Проблема української і всесвітньої історії в українській історіософії міжвоєнної доби.

6. Впливи ідей домінуючих націй на розвиток дискусій з проблем історії України у Світовій історичній науці друга половина XX століття.

Література та джерела:

1. Володимирський – Буданов М. Ф. Німецьке право в Поліщі та Литві. – С-Пб., 1868
2. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1991
3. Грушевський М. Всесвітня історія. – К., 1992
4. Данилевський М. Я. Росія і Європа. – М., 1991
5. Драгоманов М. Об историческом значении Римской империи и Тацит. – К., 1869
6. Кордуба М. Історіософія , помічні науки історії, загальні публікації. – Л., 1991
7. Лисяк – Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994
8. Новицький О. Руководство к логике. – М., 1841
9. Петров М. Новейшая национальная историография в Германии, Англии и Франции. – Х., 1861
0. Прицак О. Мирон Кордуба і його життя//Дзвін -1990- №7 – ст. 144-146
1. Соловйов Вл. Русская идея. – М., 1991
2. Тойнбі Дослідження історії . т. 1-2 , К. – 1992
3. Томашівський С. Джерела до історії України-Руси. т.IV – VI., К., 1898, 1902, 1913
4. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки мифологии мировой истории. т. 1-2., М.,- 1993-1998

1. Німецький вплив на розвиток історіософії у Харкові та Києві в ХІХ столітті

Історія починається від Геродота, чи навіть від Фукидіда. До ХІХ століття історія була провінцією

літератури. Як окрема дисципліна вона постала лише в середині ХІV століття, коли її відокремили від літератури, і залучили до розряду точних наук. В перші десятиліття зароджується історизм, або науков історія. Цей процес розпочався на території Німеччини (Леопольд фон

Ранке)

Приблизно ж тоді постав Берлінський університет. Ранке сформулював низку вимог для дослідників історії:

- історія починається тоді, коли ми маємо конкретні джерельні данні, які можемо перевірити;
- історія, як і кожна наука має свою доказову вартість;
- історія починається в різні часи, а не скрізь в один і той час;
- хід подій в історії відбувається лінійно;
- історія передає задуми діючих осіб і послуговується розповідною формою;
- історія обмежується лише культурними народами (ця теза Ранке певною мірою нагадує Гегеля і суперечить Фукідиду. Ранке вважав, що культурні народи—це західноєвропейські народи. Індія і Китай є поза історією, вони належать до природного світу);
- історія не є літературою, хоча й послуговується літературною формою.

У літературі персонажі вигадані, а в історії вони мають бути реальними, дійсними.

У XIX столітті постала проблема, як пов'язати історію людини з історією всесвіту. В зв'язку з цим виникли різні філософські концепції, що виходили за рамки історії і встановлювали ті чи інші

У першій половині XIX століття історична наука в Україні розвивалась в обрамленні інтеграційної політики Російської імперії і поширення у контексті цієї політики західних, переважно німецьких інтелектуальних впливів на Україну, зокрема німецької ідеалістичної філософії Фіхте, Гегеля, Шеплінга та інших.

Фрідріг
Гегель

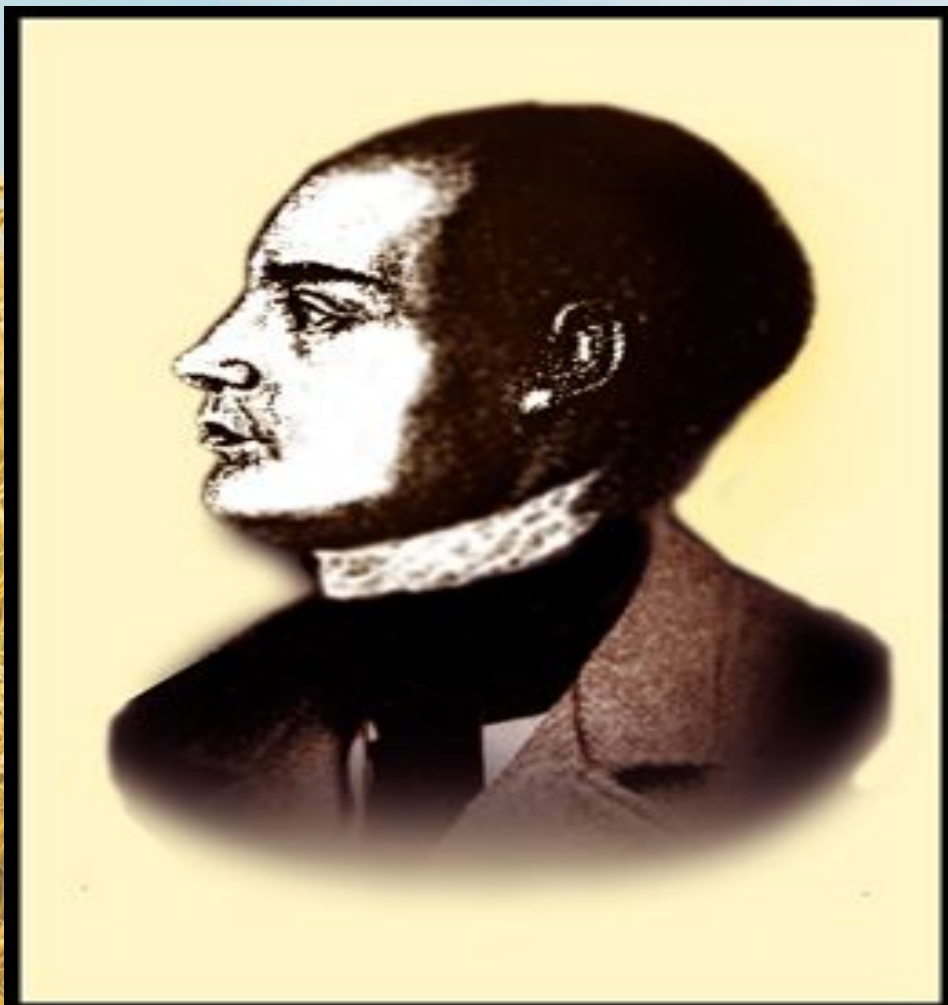

В західній політичній і соціальній суспільній думці запанувала думка Гегеля про історичні і неісторичні народи (до останніх була віднесена і країна козаків – Україна), що виключало Україну з кола інтересів західноєвропейської науки і політики.

Еволюцію, що відбулася у процесі розвитку української історичної науки в ХІХ столітті спричинили такі явища:

- зародження філософської романтичної свідомості в Харківському і Київському університетах, коли міністерство освіти Російської імперії б чоловік, граф Уваров і коли під впливом натурфілософії Шеплінга, вчені цих університетів – Кроненберг, Максимович та інші – почали займатися історією в її психологічному, антропологічному та інших аспектах;**
- заборона наступникам графа Уварова князем Ширинським – Шахмотовим у 1849 році викладання державного права європейських народів, а з 1850 року ліквідація ними же філософських кафедр в університетах Росії з метою «ограждения от мудрствований новейших философских систем», що пояснювалось революційними подіями 1845-1850 рр. в Європі;**
- еволюція західноєвропейської історичної науки, зокрема німецької, від її історіософської ідеалістичного напрямку в герменевтику та історизм, що зумовлювалось утвердженням унітарно-централістських принципів у державній політиці Німеччини;**
- існування на Правобережній Україні польського питання, що змушувало імперських політиків постійно координувати своє ставлення до українських еліт;**
- розвиток українського національного руху, зокрема висунення українськими державними політичними діячами ідеї «Кирило-Мефодіївського**

Знайомство з німецькою ідеалістичною філософією в Україні було тісно пов'язано з вищою освітою і наукою у вищій школі. В Харківському університеті, відразу після його відкриття в 1804 році, кафедру філософії очолив послідовник Фіхте професор **Й. Шад** (1758 - 1834), котрий вже у своїх перших лекціях розвивав думку про філософське узагальнення історії всього людства і філософське дослідження загальних законів історичного п

Йоганн Шад син простого селянина, вихованець бенедиктинського монастиря, розчарувався в релігійній схоластиці й захопився ідеями Канта, в теорії котрого він вбачав новий поворот до католицизму.

В 1799-1804 роках Шад навчався у Фіхте і викладав філософію в Ієні, а в 1804 році, отримавши запрошення зайняти в українському університеті кафедру філософії, преїхав до Харкова.

У Фіхте Шад знайшов те, що марно шукав у Канта – практичну «філософію свобод».

У 1812 році Шад видав у Харкові «Логіку», а в 1814 році – курс природного права. Разом з тим учений засудив і французьку революцію.

Мав Шад опонентів і на інших факультетах, про що свідчить публічний виступ на урочистих засіданнях викладацького складу, професорів Коритарі, Громова та Осиповського

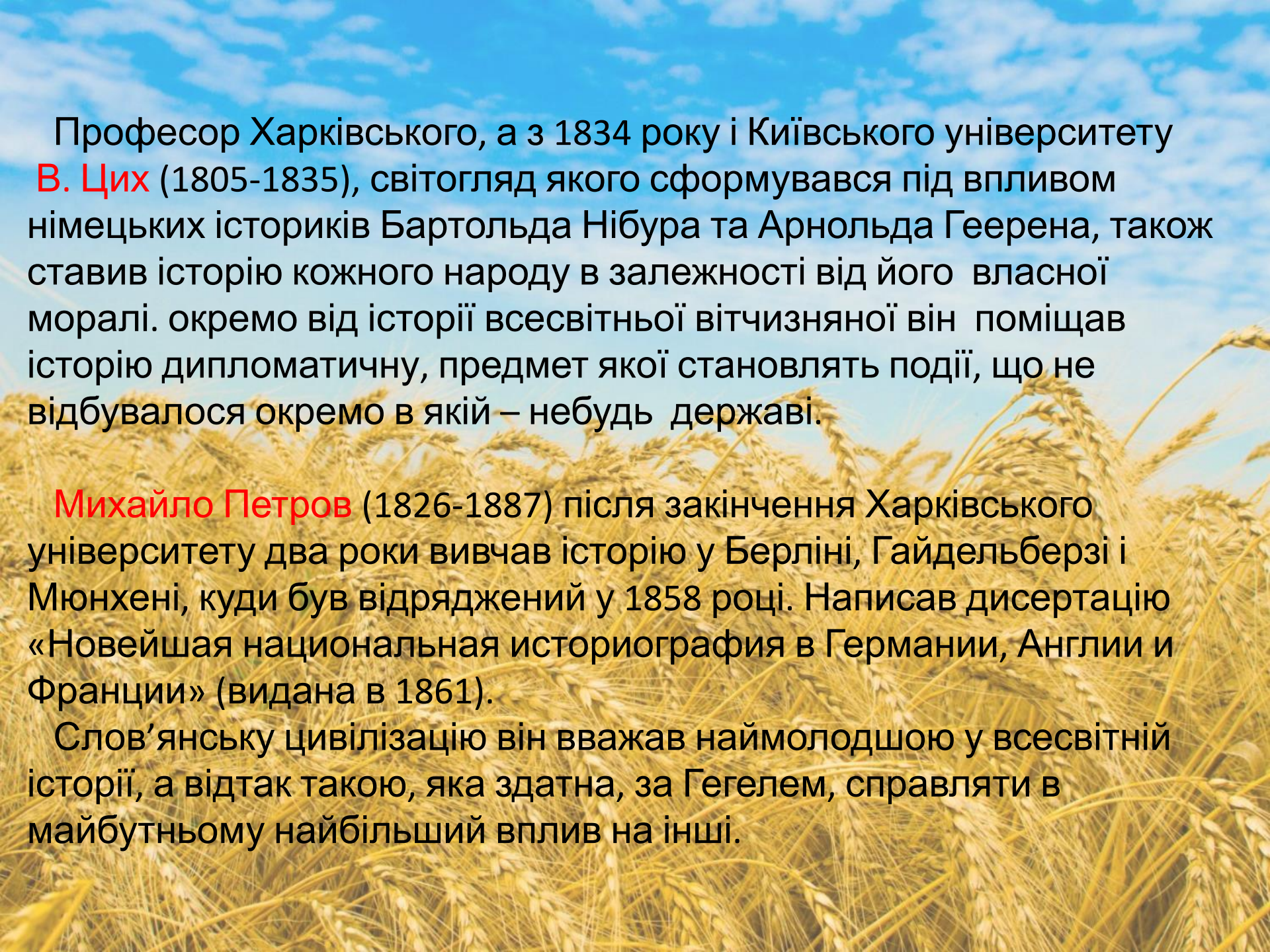
I. Кроненберг, популяризатор поглядів Шеллінга на мистецтво, науку і літературу, мав великий вплив на студентів і на широку публіку, перед якою часто виступав з лекціями, таким чином й про німецьку філософію історії.

Особливу роль відводив концентрації історичного розуміння під кутом зору національного характеру і національного духу, зводив у методичний принцип аналіз – будь-якого явища культури, як вираження єдиного духу народу. У своєму трактуванні історії як науки, Кроненберг проводив чітку відмінність між оповідною описовою історією і теорією, або філософії історії.

Михайло Лунін - вихованець німецького університету в Дерпті. Був запрошений у Харків на кафедру всесвітньої історії, географії та статистики. За статутом Харківського університету 1804 році історія як предмет поділявся на 2 основних блоки: всесвітня і вітчизняна історія. Зокрема, на словесному факультеті, куди входила й історична проблематика, існували дві окремі кафедри, на яких вивчались, викладались і досліджувались проблеми всесвітньої та російської історії.

Лунін у своїх лекціях пояснював історичний процес у дусі гегелівської філософії історії з її думками про зміни національної гегеманії відповідно до періодів всесвітньої історії і поділом народів на «історичні» і «неісторичні», а в своїх наукових дослідженнях досить часто посилався на твори Гегеля.

Професор Харківського, а з 1834 року і Київського університету **В. Цих** (1805-1835), світогляд якого сформувався під впливом німецьких істориків Бартольда Нібура та Арнольда Геерена, також ставив історію кожного народу в залежності від його власної моралі. окремо від історії всесвітньої вітчизняної він поміщав історію дипломатичну, предмет якої становлять події, що не відбувалося окремо в якій – небудь державі.

Михайло Петров (1826-1887) після закінчення Харківського університету два роки вивчав історію у Берліні, Гайдельберзі і Мюнхені, куди був відряджений у 1858 році. Написав дисертацію «Новейшая национальная историография в Германии, Англии и Франции» (видана в 1861).

Слов'янську цивілізацію він вважав наймолодшою у всесвітній історії, а відтак такою, яка здатна, за Гегелем, справляти в майбутньому найбільший вплив на інші.

Другим після Харкова центром історичної науки в Україні у XIX столітті став Київ зі своїми двома вищими школами – академією і університетом.

Започаткував нову інтелектуальну епоху в українській національній історії, першим ректором Київського університету став **Михайло Максимович** (1804 - 1873) – здійснив спробу визначити відмінність між психікою українців і росіян, довести автохтонність українців, спираючись на ідею історичної самобутності кожного народу. *На його думку, кожна наука має носити систематичний характер, і тому можна говорити про обов'язкову наявність філософських елементів у кожній окремій науці, і про те, що кожна наука має бути до певної міри філософською.*

Закладаються деякі важливі теоретичні основи національної історії України, такі, приміром, як необхідність окремого цілісного розгляду малоросійської історії і, зокрема, ментальності українців, особливо в порівнянні з росіянами.

Петро Авсєнєв (1810-1852), який на початку 1840 року викладав і в університеті, де читав курс філософії історії з використанням твору німецького романтика Ф. Шлегена «Філософія історії».

Значне місце у працях Авсєнєва, як і інших «шеллінгістів», займає «історія душі», зокрема душі народу.

Виразником фіхтеанських і шеллінгіанських поглядів на філософію історії був також інший випускник Київської Духовної Академії **Орест Новицький** (1806—1884), який деякий час викладав в Академії, а в 1834 р. став викладачем університету Св. Володимира. Переконалий прихильник історіософських концепцій Фіхте, Новинський розвивав ідеї його практичної філософії. Проте у своєму трактуванні предмету і завдань історії як науки Новицький найближче стояв до Шеллінга, зокрема до тих його ідей, що стосувалися питань можливостей історії як науки, можливостей філософії історії і взагалі можливості філософського трактування історичного. Новицький вважав, що «історія і філософія мають шукати точки єднання в людському дусі, який є єдиним великим цілим... Хід історичних подій дає головний напрям філософії, і кожен період історії зобов'язує своїх філософів до вирішення нових питань». В іншому своєму дослідженні Новицький підкреслював особливе значення

2. Західноєвропейський вплив на розвиток історіософії в Україні у другій половині XIX столітті

Перша половина XIX століття - історична наука набула значного розвитку і заклала основу для ідей окремішності українського народу, відмінного від поляків і росіян. Ситуація змінюється у другій половині XIX столітті.

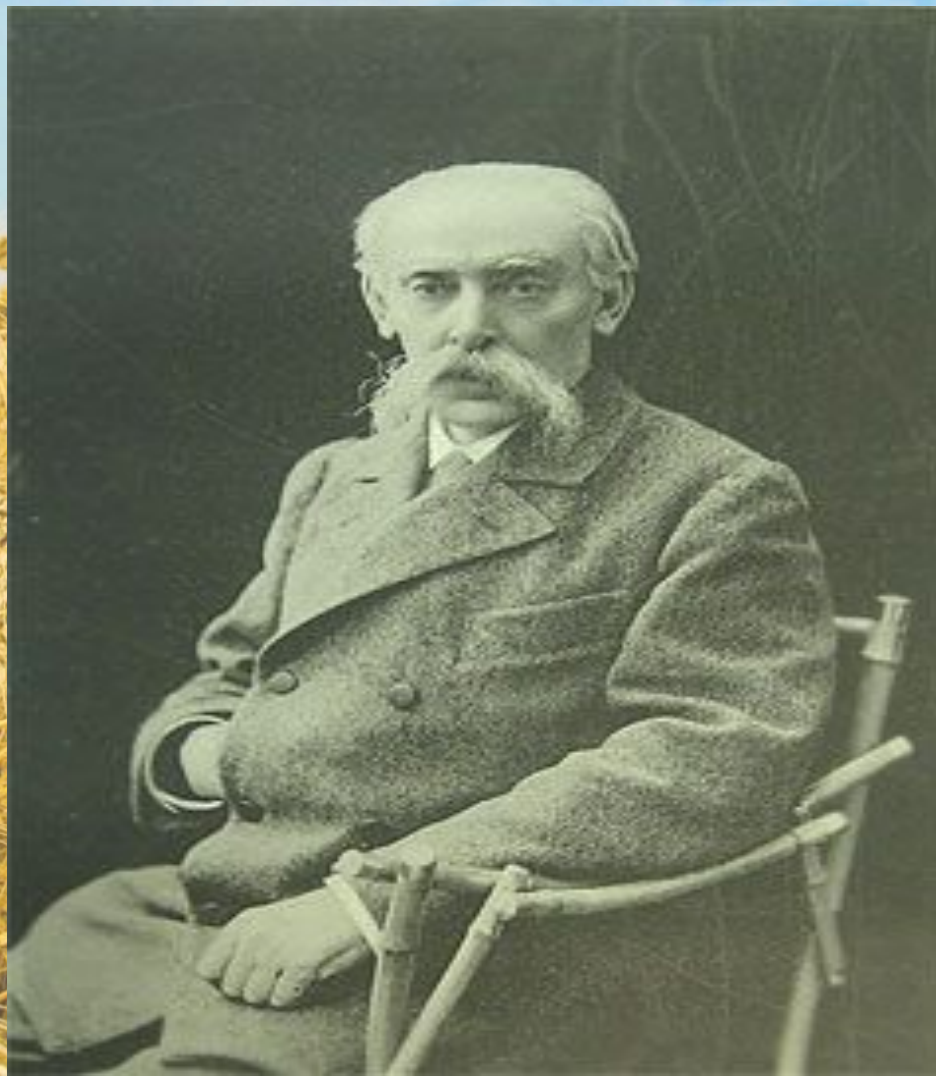
Після 1864 року стажування учених з російського університету в Німеччині стає більш інтенсивним, отже кардинально змінюється за тематикою досліджень, так і методологічною сутністю і спрямованістю наукових праць. Викладання філософської історії практично припиняється у провідних університетах. Вчені, котрі працювали в цій галузі, були змушені або взагалі залишити університет (наприклад М. Драгоманов) або займатися археографією і археологією (наприклад В. Антонович).

На це місце філософії історії приходять описова, емпірична історія, методологія історії права, які вже не розглядаються урядом як філософські небезпечні прояви вільнодумства, а, навпаки, дістають підтримку.

У 1862 – 1866 роках у європейські університети, головним чином французькі й німецькі, були відправлені з Російської імперії 100 молодих учених. На підготовку вчених як у гуманітарній, так і в природних сферах була виділена величезна на той час сума – 800 тис. крб. поряд з істориками Петербурзького і Московського університетів до Німеччини і Франції у 1860 – 1898 роках були відряджені вчені з Київського і Харківського університетів

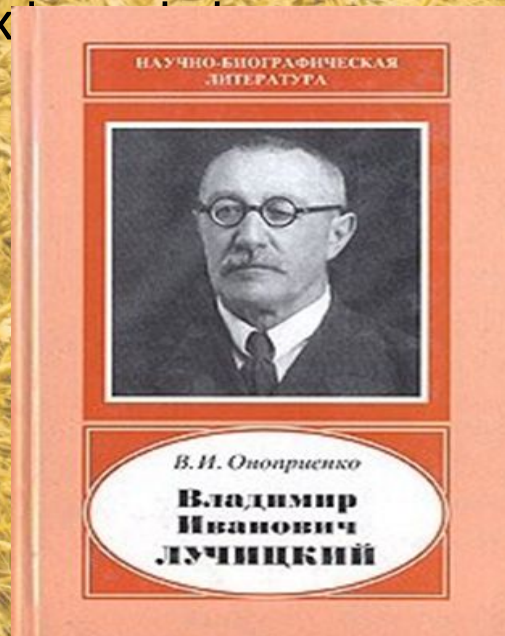
Серед учених – істориків Київського університету першим у 1860-х роках був відряджений до Німеччини майбутній професор кафедри історії російського права **М.Ф.Володимирський-Буданов** (1838-1916). Магістерську дисертацію він захистив у 1868 році на тему «Німецьке право в Польщі та Литві». Поїхав у відрядження в 1869 році строком на один рік до Гайдельберзького університету, де він стажувався і прослухав курс швейцарського вченого професора Йоганна Блюнчлі (1808 - 1885).

Професор кафедри всесвітньої історії Київського університету медієвіст **В.І.Лучицький** (1845- -1918) за своїми загальноісторичними поглядами був прихильником нової історії і методу позитивізму.

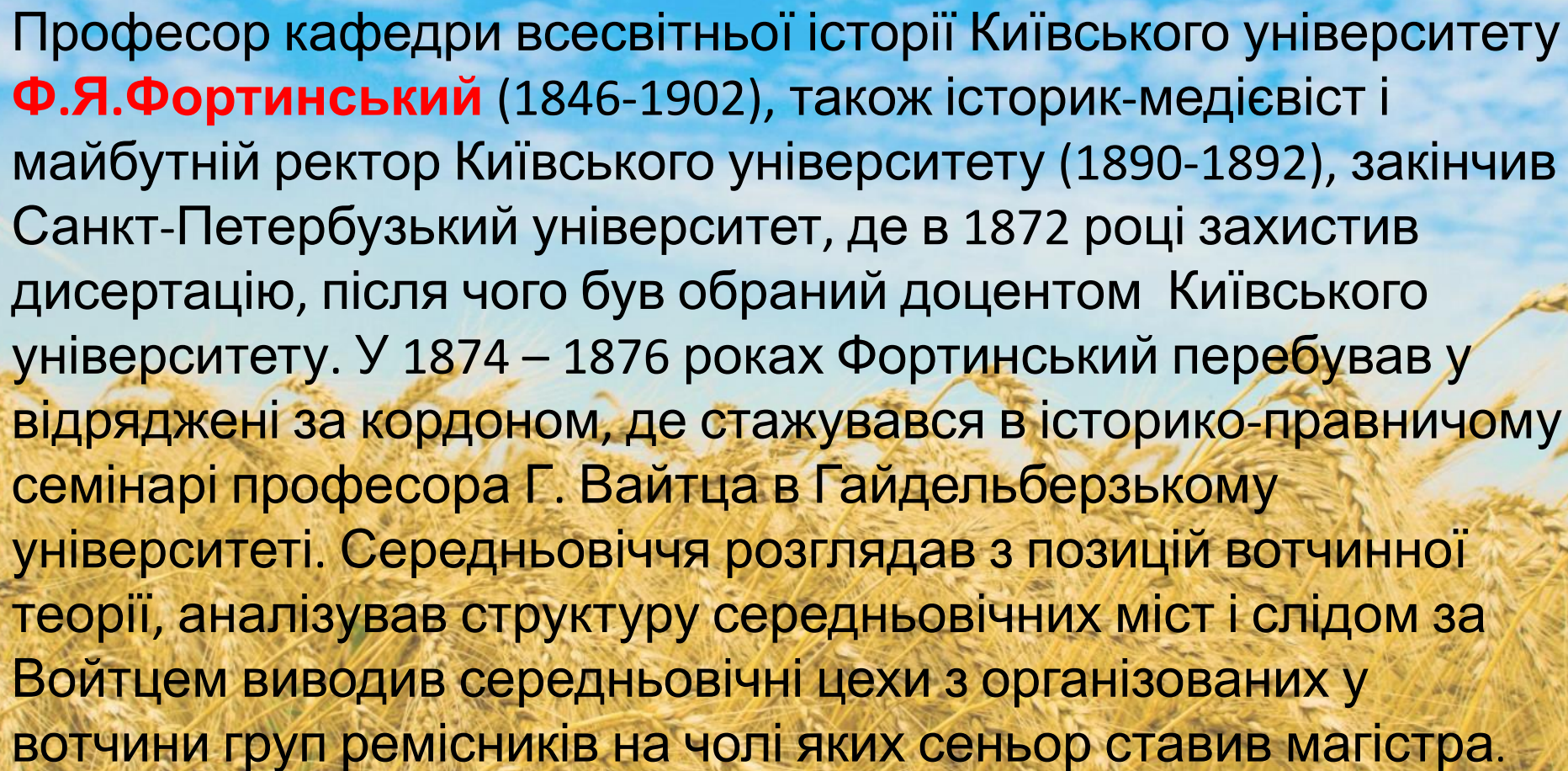
Зміст позитивістської парадигми історії (теорії позитивізму як світоглядної основи історичної науки), можна звести до таких моментів:

- раціоналізм, віра в можливість засобами науки пізнання і перетворити світ;
- визнання того факту, що суспільство розвивається за законами;
- визнання наявності прогресу в історії людства;
- обстоювання єдності і все загальності наукового знання;
- намагання підняти історію до рівня природничих наук за рахунок реалізації в ній основних принципів методичних наукового дослідження.

Лучицький навчався і працював за кордоном , у Франції і Німеччині , більше як 2 роки: 1871 і в 1872-1873 роках. Перейнявши німецьку програму роботи над джерелами і застосовуючи її у своїй викладацькій та науковій діяльності, Лучицький залишився на позиціях своїх наукових колег-російських паризьких емігрантів – і був переконаним франкофілом і германофобом.

Хоча Лучицький вважав історію України органічною і складовою частиною російської історії, її саме в такому трактуванні сприяв інтегруванню української історії у всесвітню, деякі його роботи із застосуванні порівняльного методу, особливо порівняння сільської общини на Лівобережній Україні з сільською общиною в Піренеях, викликають особливий інтерес.

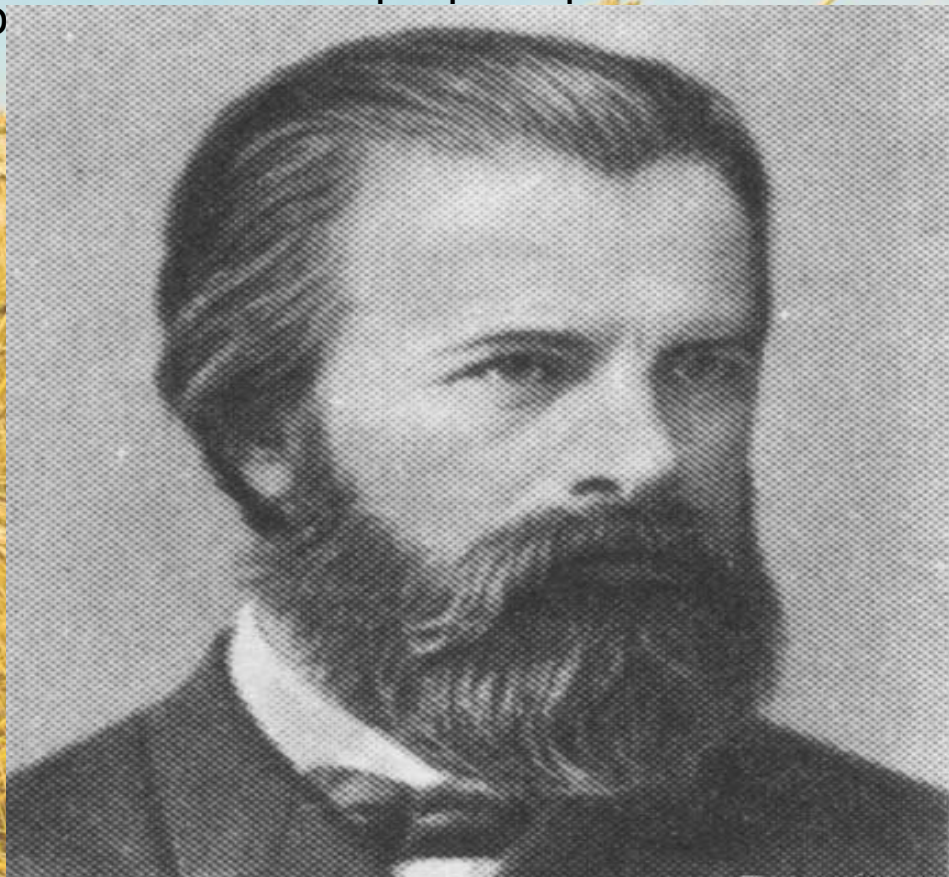

Професор кафедри всесвітньої історії Київського університету **Ф.Я.Фортинський** (1846-1902), також історик-медієвіст і майбутній ректор Київського університету (1890-1892), закінчив Санкт-Петербурзький університет, де в 1872 році захистив дисертацію, після чого був обраний доцентом Київського університету. У 1874 – 1876 роках Фортинський перебував у відрядженні за кордоном, де стажувався в історико-правничому семінарі професора Г. Вайтца в Гайдельберзькому університеті. Середньовіччя розглядав з позицій вотчинної теорії, аналізував структуру середньовічних міст і слідом за Вайтцем виводив середньовічні цехи з організованих у вотчини груп ремісників на чолі яких сеньор ставив магістра.

Особливе місце у розвитку наук «українська історія» і «історія всесвітня» в Україні займає **Михайло Драгоманов** (1844 - 1895). Восени 1870 року Київський університет направив Драгоманова до Німеччини в наукове відрядження на три роки.

Він захистив дисертацію на тему «Об историческом значении Римской империи и Тацит».

Драгоманов співпрацював з Мамизеном і Вотцем, справило значний вплив на формування наукового світогляду Драгоманова. У своїх наукових дослідженнях він нерідко посилається на їхні твори. Критично ставився Драгоманов і до «Філософії історії» Гегеля з її зміною націо-періодів всесвітньої історії.

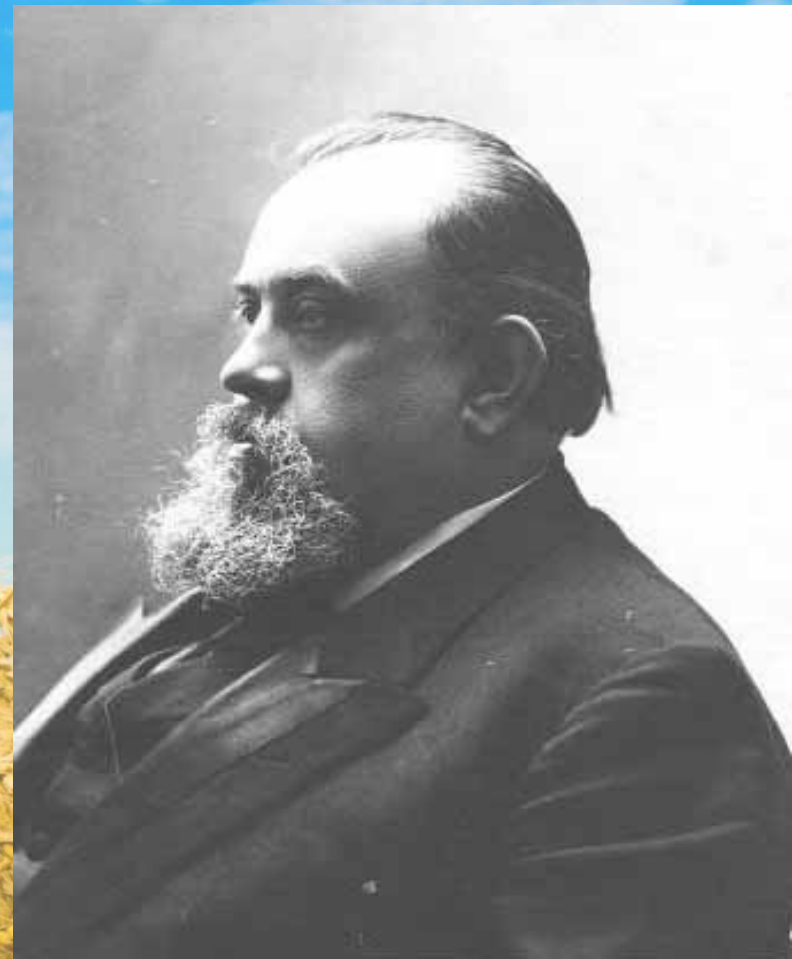
Історіософію (теорію) неопозитивізму характеризують такі елементи:

- відмова від теорії історичного прогресу і зосередження уваги на порівняльному соціологічному вивченні окремих культур і народів;
- особлива увага до соціально-економічної історії, аж до визнання соціально-економічного чинника системо утворюючим, відмова від монізму та економічного детермінізму в історії;
- визнання повторюваності основних елементів і стадій у суспільно-історичному процесі;
- відстоювання єдності наукового знання з урахуванням специфіки історії як суспільної за своєю природою науки.

Максим Ковалевський (1851-1916)

закінчив у 1872 році юридичний факультет Харківського університету й упродовж 1872-1877 роки навчався за кордоном, переважно займаючись проблемами соціології і всесвітньої історії.

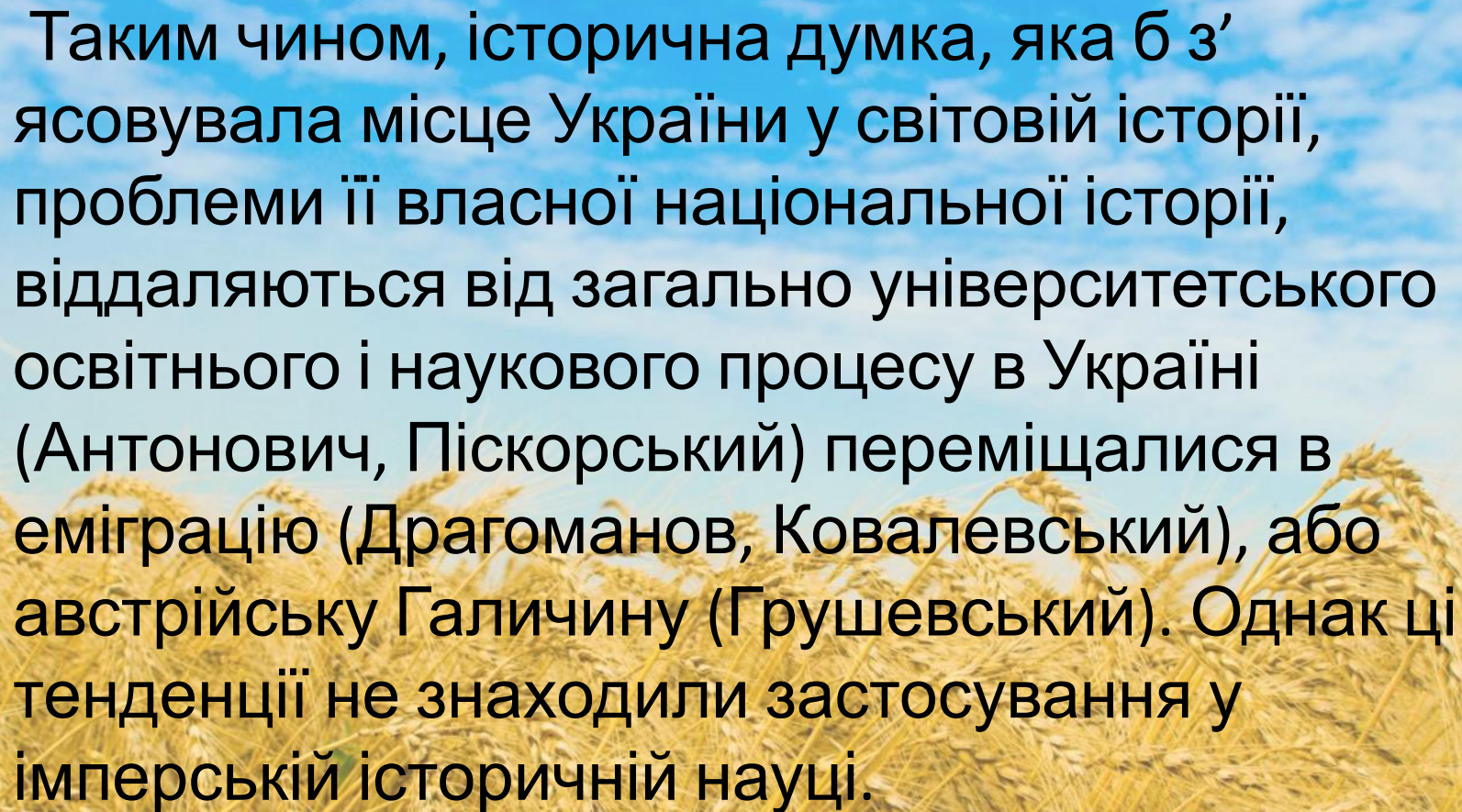
У 1877 році Ковалевський після п'яти з половиною років навчання і наукової роботи за кордоном повертався до Росії і працював доцентом і професором Московського університету, з якого був звільнений у 1887 році за «негативне ставлення до російського державного ладу». Ковалевський вважав, що народи беруть участь у суспільному прогресі і проходять одні й ті ж етапи, хоча й неодноразово. Всі народи є історичним, і вся історія являє собою єдиний взаємопов'язаний процес.

Історик-медієвіст **В. К. Піскорський** (1867—1910), який був вихідцем із української шляхти і дотримувався **консервативно-ліберальних поглядів**, закінчив історико-філологічний факультет Київського університету в 1890 р. З січня 1896 по січень 1898 р. він навчався і працював у Франції та Іспанії. Перебуваючи у Франції, Піскорський слухав лекції професорів Сорбонни: теоретика історіософії Ланглуа та іс-ториків Олера, Лакомба і Шательєна'. Піскорський був прихильником історико-порівняльного методу, приділяв у своїх дослідженнях багато уваги Каталонії, яка своєю залежністю від Мадриду нагадувала йому становище України в Російській імперії. Будучи видатним ученим-іспанологом, він проводив дослідження з середньовічної історії Іспанії, які давали йому можливість не лише простежити закономірність історичного розвитку на терені однієї країни, а й доповнити панораму розвитку історії Європи в цілому, в тому числі Росії та України. Характеризуючи порівняльний метод, він пов'язував його з проблемами вивчення всесвітньої історії взагалі, завдання якої визначав наступним чином: «Але загальна історія, як синтетична форма історичної побудови, яка іноді ототожнюється з філософією

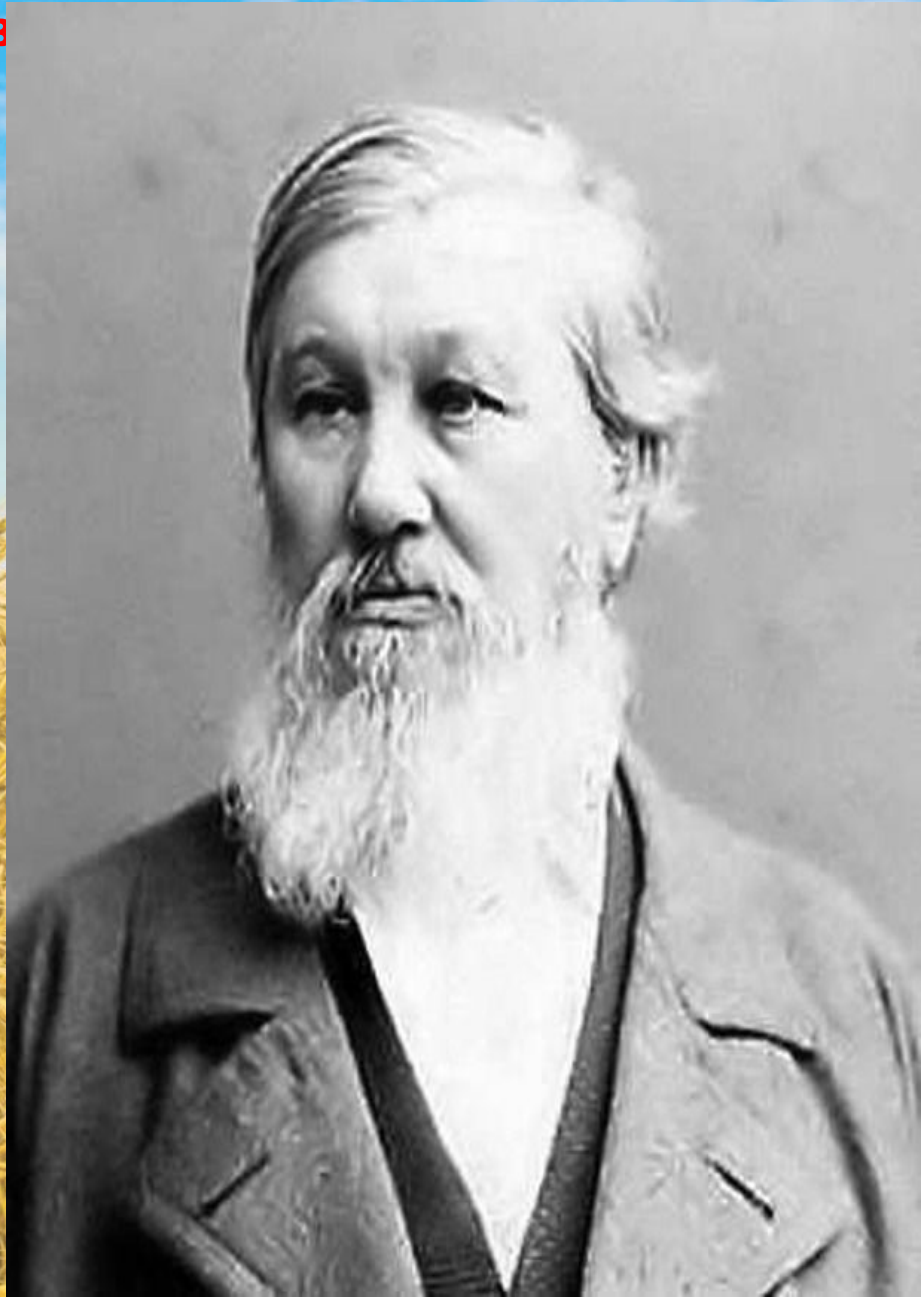

A close-up photograph of a field of golden wheat. The wheat stalks are in sharp focus, showing the texture of the grain and the awns. The background is a bright blue sky with soft, white clouds. The overall scene is bright and sunny, suggesting a clear day in a rural setting.

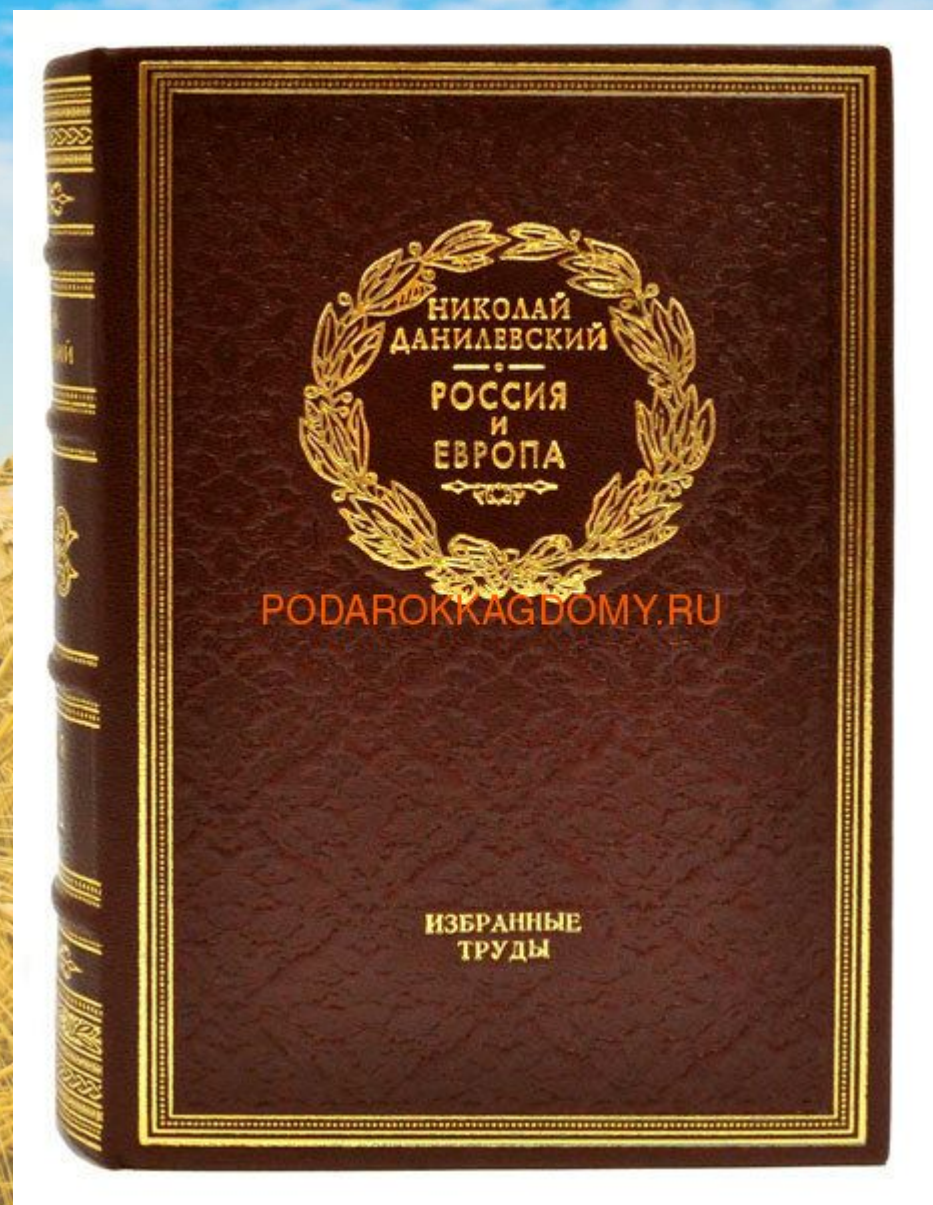
Таким чином, історична думка, яка б з'ясовувала місце України у світовій історії, проблеми її власної національної історії, віддаляються від загально університетського освітнього і наукового процесу в Україні (Антонович, Піскорський) переміщалися в еміграцію (Драгоманов, Ковалевський), або австрійську Галичину (Грушевський). Однак ці тенденції не знаходили застосування у імперській історичній науці.

3. Україна в контексті історіософських концепцій російських мислителів: М.Я.Данилевський, російські народники, марксист Вл. Соловйов, М. Бердяєв, єв

Розвиток російської філософської й суспільної думки ХІХ століття проходив на тлі переосмислення місця Росії у сучасності шляхом звертання до її минулого через прогнозування майбутнього. У філософсько-історичній творчості Миколи Яковича Данилевського, ця проблематика знаходить чільне місце. У своїй головній праці «Росія і Європа» він, багато в чому передбачаючи ідеї О. Шпенглера, А. Дж. Тойнебі, А. Вебера, Ф. Конечни та деяких мислителів, формулює теорію культурно-історичних типів, що стала одним з перших варіантів теорії локальних цивілізацій.

Історіософським ідеям старих слов'янофілів він надає завсім інший вигляд, представивши їх не як результат містико-метофізичних медитацій, а як висновок із розробленої ним природної системи історії. Данилевський критикує європоцентричну картину світу, розробляє оригінальну методологію і виводить закони історичного розвитку. При цьому він намагається довести право слов'ян на самостійний шлях розвитку через указівку на їхній особливий цивілізаційний статус, визначає місце слов'янських народів у всесвітній історії і робить прогноз щодо їхнього майбутнього розвитку

Російські народники

Народництво – ідеологія і громадсько-політичний рух, що охопив вихідців із дворянства та різночинної інтелігенції.

Найвідомішими ідеологами народництва у 1870-ті роки були Бакунін, Лавров і Ткачов. Вони розглядали особу російського селянина, як зберігача давніх засад общинної власності: саме в цьому вбачали можливість переходу Росії до соціалістичних відносин.

В обставовці піднесення демократичної інтелігенції у 1870-х роках почали діяти численні народницькі гуртки. Серед них відзначались чайкові, які існували у Санкт-Петербурзі, Москві, Одесі, Києві. Чайкові перейшли від революційного просвітництва до підготовки «ходіння в народ», виношуючи плани селянської революції у Росії. Такої тактики дотримувалися учасники гуртка бартів Шибуцьових в Україні, члени «Кивської комуни».

У 1874 році починається масове ходіння в народ, у селянство, демократичної інтелігенції. Воно охопило 37 губерній Європейської Росії, а ці майже всі.

Народницькі організації діяли і в Харкові, Чернігові, Полтаві, Херсоні, Миколаєві. В 1876 році народники створили революційну організацію **Земля і Воля.** Головне завдання – підготовка селянського повстання.

«Російська ідея» Вл. Соловйова .

Вл. Соловйову належить заслуга у постановці та розробці проблеми , яку прийнято називати «російська ідея» , вона є вираженням принципу всеєдності .

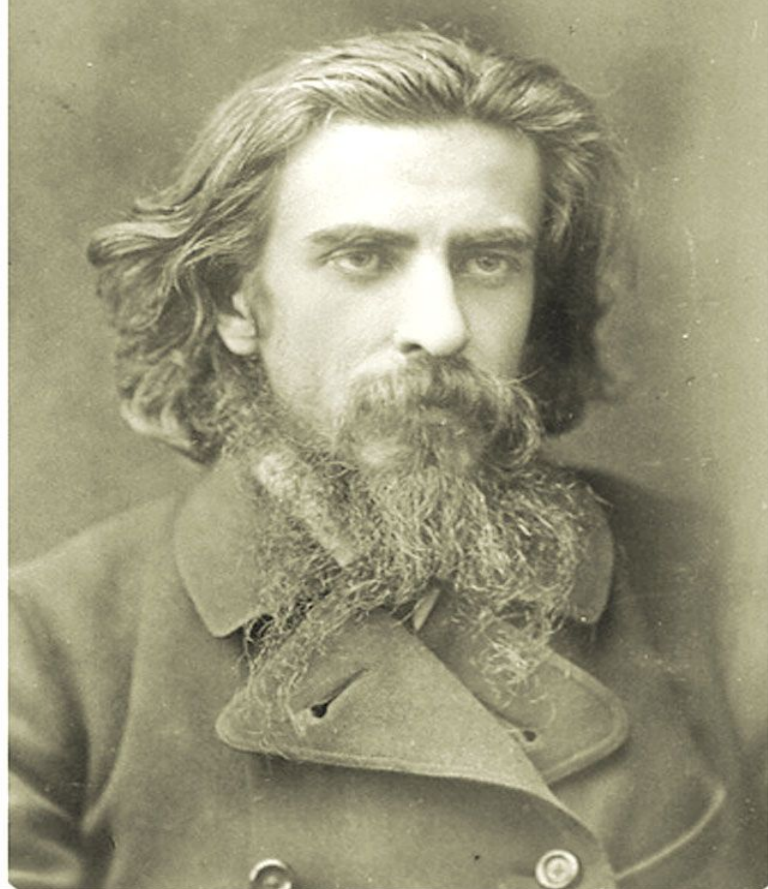
Вл. Соловйов ситал , що кожна нація , об'єднана в соответсвующее державну єдність , покликана виконувати у складі людства певну місію або роль. Нація - сукупність народів , яких об'єднює держава .

Місія та роль - знайти національну ідею

Національна ідея - певне завдання дане Богом , це борг народу

Сполученого в державі перед Богом.

Таким чином " російська ідея " в розумінні Соловйова - це місія Росії у складі мирного співтовариства. Вона виступає боргом , а не впливає з матеріальних умов існування Росії .

Владимир Соловьёв

4. Впливи домінуючих націй на українську історичну науку в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

У 1880—1890 рр. українські письменники починають друкувати свої твори за кордоном, насамперед в австрійській Галичині, де за підтримки українців з Росії були засновані українські періодичні видання, зокрема так звана «Руська історична бібліотека» і наукове товариство ім. Тараса Шевченка. Це було пов'язано з відомими Емським і Валуєвським указами, спровокованими М. Катковим, І.

Аксаковим та іншими російськими публіцистами, які таким чином відреагували на полеміку з приводу українсько-єврейських відносин

що відбувалася в 1861 — 1862 рр. між петербурзьким журналом «Основа», редагованим М. Кулішем, і єврейською газетою «Сион», яка виходила в Одесі. Велику роль в організації видань вітчизняних авторів за рубежом відіграв видатний український історик В. Антонович. У 1880 р. він уперше побував у Галичині, відвідав Львів, де зустрічався з відомим галицьким істориком Ісидором Шараневичем, вченими, письменниками, політичними діячами Омеляном і Олександром Огоновськими, Антоном Петрушевичем, Олександром Барвінським. До часу появи «Руської історичної бібліотеки» галицька історіографія

головним чином, середньовіччям, особливо галицько-волинським, трактуючи його як частину історії триєдиної Русі і розвиваючи думку про етнічну ідентичність русинів — корінного населення Галичини! Окрім того, галицькі історики другої половини ХІХ ст. — Д. Зубрицький, А. Петрушевич, ї. Шараневич, Ю. Целевич в теоретичному і методологічному відношеннях стояли на позиціях гегелівського романтизму.

До появи в Галичині спочатку Антоновича, а згодом і Грушевського, там ще не було видання, яке б охоплювало всю історію України в її

і подавало цілісну картину історичного минулого України. Саме таким виданням стала «Руська історична бібліотека», започаткована В. Антоновичем. М. Грушевський приніс у Галичину позитивістську методологію, й до того ж спромігся структурувати теорією Гегеля весь курс історії України, тобто вдруге після Луніна, Петрова, Костомарова та Антоновича, наново апробував її на українському ґрунті, в цілісній українській конкретно-історичній концепції. Саме Грушевський став «знаряддям» творчого розвитку цієї концепції вже австрійською стороною (з метою створення контрабандою

**Михайло Сергійович
Грушевський (1866-1934)**

**Анто́нович Володі́мир
Боніфа́тійович (1834-1908)**

російській перспективі української історії, яка завдяки працям московських і петербурзьких учених, а також Лучицького, Піскорського та інших учених України набувала дедалі більшого значення у світовій науці). Уже в березні 1892 р. барон фон Гауч, тодішній міністр віросповідань і освіти Австро-Угорської монархії, затвердив план про заснування другої кафедри всесвітньої історії у Львівському університеті з українською мовою викладання. Завданням новоствореної кафедри мало стати дослідження історії Східної Європи. Її заснування було

спільної ініціативи українських депутатів (послів) Віденського парламенту, австрійських урядовців та намісника Галичини Казимира Бадені. Оскільки з погляду австрійських урядових кіл українська історія внаслідок її невідсепарованості від російської не могла вважатися конкретною наукою, ставилося завдання зробити все необхідне для такого розмежування. Був обраний саме Грушевський, оскільки, як зазначалося в австрійських урядових документах, він був «людиною поважної, солідної і чесної вдачі, яка присвячує свій час лише науковим дослідженням». Австрійським урядовцям імпонувало й те, що «за своїми політичними переконаннями він належить до младорутенських націоналістів так званого українського партійного спрямування, й, отже, не є прихильником ані панславістичних, ані ультранаціональних тенденцій і тому не підлягає жоденякому значенню на цю

з російського громадянства, саме він зможе виконати все необхідне». Через відсутність у Галичині кандидатури, яка б відповідала вимогам австрійського уряду, Грушевського перевели з посади стипендіата і кандидата на викладача Київського університету відразу на посаду звичайного професора загальної історії Львівського університету, щоправда «авансом», з огляду на майбутні можливі значні і життєво необхідні для Австрії наукові здобутки і звершення. Було закрито очі навіть на той факт, що Грушевський не знав жодної західноєвропейської чи східної мови, окрім французької, та й то на рівні гімназії". Політичні вподобання молодого вченого не лише не зашкодили, а, навпаки, найбільшою мірою

посприяли виборів саме його кандидатури, на відміну, скажімо, від кандидатури М. Драгоманова з його федералістичною теорією, хоча останній не лише володів шістьма західними мовами, а й мав на той час наукові праці західноєвропейськими мовами, а не лише українською чи російською, як Грушевський. До консерваторів типу Ковалевського чи Лучицького австрійці взагалі не звертались.

Хоча **Грушевський і очолив кафедру всесвітньої історії**, проте аж до Першої світової війни питання всесвітньої історії він у своїх дослідженнях практично не піднімав, а займався виключно історією України, створивши не лише 10-томний компедіум «Історія України-Руси», а й ряд спеціальних

МИХАЙЛО
ГРУШЕВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ
УКРАЇНИ-РУСИ

XIV-XVI
ВІКИ-
ВІДНОСИНИ
ПОЛІТИЧНІ

МИХАЙЛО
ГРУШЕВСЬКИЙ

ВСЕСВІТНЯ
ІСТОРІЯ

За традицією націоналістів своєю онтологією він обрав романтичний націоналізм Гегеля з його вченням про «історичні» і «неісторичні» народи, а гносеологію змінював від позитивізму до неопозитивізму і соціології, поєднавши ірраціональну історіософію з раціональними методами дослідження. Релігійне середовище, в якому ріс Грушевський, сприяло засвоєнню ним ідеї романтичної України. Цю ідею у своїй історіософії він проніс крізь усе своє життя" і, звичайно, саме ця ідея романтичної України привела його до ірраціональної філософії Гегеля, яка так само була етичною і релігійною, і «являла собою в цілому крок назад у прогрес: філософії, і нині свідомо відкидається тими дослідниками, які прагнуть знайти наукову правду й істину».

Лише в 1914 р. Грушевський доходить висновку, що без створення загальної всесвітньої історії, дослідження різноманітних зв'язків між народами неможливо повноцінно пізнати історію національну. Проте свою «Всесвітню історію» Грушевський писав поспіхом, будучи головою Центральної Ради і прислухаючись до її дебатів. Як наслідок, у цій всесвітній історії практично не знайшлося місця для історії України; в ній подається на основі різних підручників розвиток світової історії, виклад якого можна знайти всюди. Подальші події і специфіка наукової роботи в еміграції, організація Українського Соціологічного Інституту тощо позбавили на той час Грушевського можливості для написання всесвітньої історії з особливим баченням України. До ідеї синхронного проведення

і історії України, які б доповнювали одна одну і сприяли інтеграції української історії у світову, Грушевський повертається лише в 1928 р., коли в проєкті заснованого ним Українського Історичного Інституту відводить одне з основних місць окремому відділові порівняльної історії західноєвропейської і азійської, з окремими європейською і азійською секціями.

Окрім Михайла Грушевського, західноєвропейські впливи, зрозуміло, повною мірою позначилися й на творчості його учнів — істориків так званої «галицької» школи — Степана Томашівського, Мирона Кордуби, Івана Кревецького, а також представників галицької історико-соціологічно-правничої школи — Станіслава Дністрянського і Володимира Старосольського. Безперечною заслугою Грушевського у формуванні

галицької школи істориків було запровадження у редагованих ним «Записках НТШ» спеціальної рубрики під назвою «Історіософія, помічні науки історії, загальні публікації», яку komponував Мирон Кордуба (1876—1945). Окрім семінару М. Грушевського з української історії, М. Кордуба в лютому 1896 р. записався в семінар відомого австрійського історика Цайсберга, де підготував реферат на тему «Перший слов'янський рейх». Кордуба підтримував тісні зв'язки з іноземними науковцями — В. Ягічем, Л. Нідерле, О. Редліхом, В. Ваттенбахом та іншими. Починаючи з другої половини 1890-х років він систематично реферував журнали «Byzantinische Zeitschrift»,

Мирон Кордуба (1876—1945)

«Zeitschrift für Volkskunde», Zeitschrift für Österreichische Volkskunde», «Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte», а також різноманітні французькі і чеські видання. Його праці під час навчання у Віденському університеті рецензували Йозеф Іречек і Ватрослав Ягіч. Коли в 1907 р. «Український клуб» у Відні запропонував Міністерству віросповідань і освіти план реорганізації кафедр австрійської історії та історії устрою Австрії Львівського університету, Мирон Кордуба, який разом зі Степаном Томашівським висувався українською стороною як кандидат на посаду професора новоствореної кафедри, висловив М. Грушевському свої міркування щодо структури і реорганізації кафедр.

BYZANTINISCHE ZEITSCHRIFT

UNTER MITWIRKUNG ZAHLREICHER FACHGENOSSEN

MIT UNTERSTÜTZUNG DES THERIANOSFONDS
DER KÖNIGL. BAYERISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

HERAUSGEGEBEN VON

KARL KRUMBACHER UND PAUL MARC

ACHTZEHNTER BAND. JAHRGANG 1909

MIT 2 TAFELN UND 7 FIGUREN IM TEXT

BT

LEIPZIG

DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER

1909

Він вважав, зокрема, що становленню української історичної науки сприятиме розділення досліджень у галузі всесвітньої і української історії. Як куратор рубрики історіософії в «Записках НТШ», Кордуба був добре ознайомлений зі специфікою становлення всіх національних історичних шкіл Європи. Стосовно найважливіших завдань «Українського клубу» у цьому напрямі, він вважав за необхідне «домагатися створення кафедри загальної історії зокрема, а української знову зокрема».

Степан Томашівський як учений формувався під впливом Михайла Грушевського. В перші роки своєї наукової кар'єри він цілковито поділяв методологію і народницькі пошуки свого вчителя. Проте вже в 1907—1908 рр. унаслідок

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,
ПРИСВЯЧЕНА ПЕРИОДИЧНОМУ ВИПУСКОВИ ІСТОРИ, ФІЛОЛОГІЇ І ЕТНОГРАФІІ,
видається у Львові на двох мовках сім разів на рік

ВИДАНО ПІД РЕДАКЦІЄЮ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО,

MITTEILUNGEN
DER SZEWCENKO-GESSELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.
WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.
HERAUSGEGEBEN VON
MICHAEL HRUSEVSKYJ.

Випуском Наукового Товариства імені Шевченка

в друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
в місті Львові.

—••••• Львів 1912 р. н. —•••••

НАУКОВО ТОВАРИСТВО ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА

Том ССКХІІІ

Праці лекції етнології та фольклористики

Львів — 1912

переорієнтації наукових пошуків у зв'язку з потребами української політики в Галичині, а також у зв'язку з обранням на посаду доцента у Львівському університеті, до якого він почав ретельно готуватися, Томашівський став більше уваги приділяти історіософії і методиці наукових досліджень. Уже передвоєнні наукові праці засвідчили про перехід Томашівського до вивчення проблем всесвітньої історії. Чував прогресивний поступовий хід історичного розвитку і стверджував, що найвищим рівнем розвитку суспільства є капіталізм, крах якого може призвести до загибелі культури". Також і Віппер уже в перших своїх працях виявив себе прихильником соціально-економічного розуміння історії, продовжуючи в цьому відношенні лінію свого вчителя П. Г.

Він поетапно обґрунтовує необхідність національно-територіальної автономії українських земель в Австро-Угорщині, незалежності ЗУНР і автономії Галичини у складі Польщі.

У роки Першої світової війни Томашівський брав активну участь у роботі політичного факультету Інституту вивчення культури у Відні, а також Товариства, що опікувалося поширенням літератури з історії Сходу. У Відні він знайомиться з працями італійських істориків і соціологів Гуільємо Ферреро і Джузеппе Мацціні, які дали новий імпульс його науковим пошукам.

Під впливом соціологічних теорій Ферреро Томашівський прагне довести «легітимність» Галичини їв українській і всесвітній історії, друкує кілька праць, присвячених цьому питанню". Легітимність Галичини він підкріплює історични-ми і політико-геоірафічними чинниками. Галицько-волинську землю називає правітчизною слов'ян і вбачає саме в Галичині (Володимерії) традиції першої української національної держави, оскільки саме в ній наприкінці XI сі. виникли осередки національно-політичного життя, політично відокремлені від Києва, а також і від поляків. В результаті аналізу питань окремішності від Польщі, російсько-україн-ських та авсірійсько-українських взаємин Томашівський вперше приходить до обгрунтування перспектив створення самостійної Прикарпатської держави.

- Нордонн дернав та земель-князівств
- Столиці земель-князівств
- Центри удільних князівств, що формувались
- Інші поселення

масштаб 1:7 000 000

5. Проблеми української і всесвітньої історії в українській історіософії міжвоєнної доби

У міжвоєнну добу проблеми української історії розробляли синхронно три групи вчених із Радянської України, галицькі й учеш-емігранти". У 20-ті роки наукові зв'язки між ними не переривалися і були досить плідними. Це стосується взаємних контактів, видання праць, спільної участі в конгресах і т. ін. Чимало українських учених повернулося з еміграції до Києва, Харкова, Львова. На початку 30-х років ситуація докорінно змінюється і ця співпраця припиняється.

Уже **12 вересня 1921 р.** була введена інструкція Міністерства віросповідань і освіти Польщі про умови прийому студентів до вищих навчальних закладів. «З огляду на скасування воєнного стану, — говорилося в цьому документі — втратили силу обмеження в прийомі до вищих навчальних закладів, введені на час війни постановою Ради Міністрів від **18 вересня 1919 р.**, і які містяться в розпорядженні **№ 8745 від 29 вересня 1919 р.**, а також усі розпорядження, що випливають з цих обмежень.

У 1924 р. ці дискримінаційні заходи посилились. Виступаючи перед колективом співробітників Львівського університету в червні 1924 р., його ректор, професор Ю. Макаревич, висловив своєрідне ставлення до національних меншин, яке відтепер мало стати правилом в університетській політиці, зокрема при вступі до університету. «Ради факультетів дійшли висновку, — заявив він, — що існуюча система лібералізму, яка допускає всіх, хто хоче навчатися в університеті, веде до вкрай небажаних результатів, бо з навчання через тиск і метушню не може скористатися

Питання відбору кандидатів, що виникло — безумовно важливе. Приймання відповідно до часу подання заяв, згідно з принципом «prior tempore, potior iure», виявилось неможливим, бо це було би фаворизуванням жителів Львова, які мають університет на місці їх проживання, з шкодою для тих, які прямують із села або далеких міст і містечок і з своєю заявою могли з'явитися запізно. Факультетські ради дотримувалися принципу надати першість тим, які відбули військову службу в польській армії, або вирізнилися громадською працею на благо держави і польської громадськості; з інших першість надано тим, хто закінчив школу з польською мовою навчання.

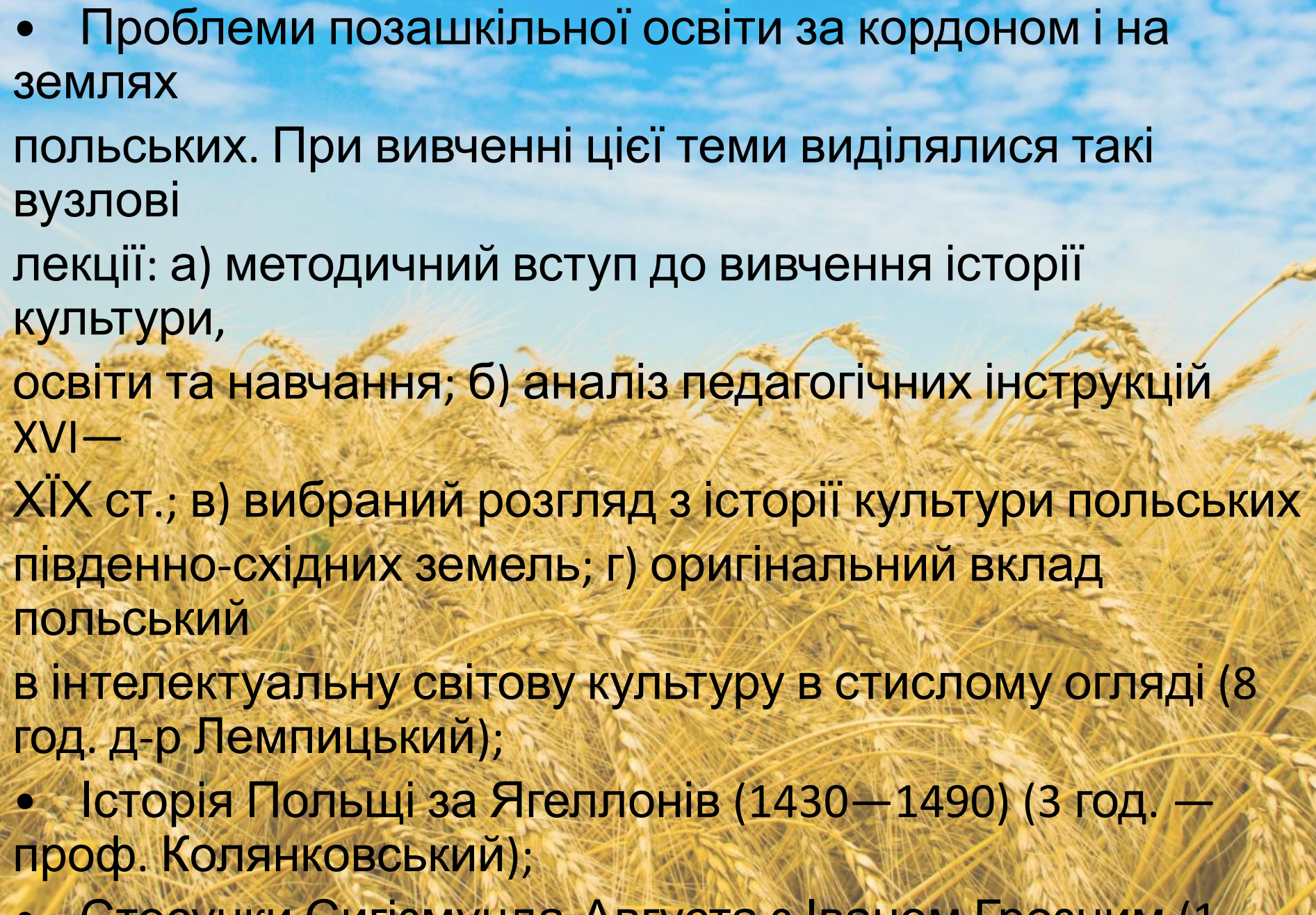

Згідно з законом від 13 липня 1920 р. про вищі навчальні заклади і реорганізацію університетів, дисципліна «історія» входила в структуру курсів філософського факультету і поділялась на шість основних дисциплін:

- історія Польщі;
- всесвітня нова історія;
- всесвітня середньовічна історія;
- стародавня Історія;
- суспільна й економічна історія;
- допоміжні історичні дисципліни

Такий поділ дисциплін з акцептом на два основних блоки досліджень (польська історія — всесвітня історія) залишався чинним до 1939 р. Тут до ділянки власне польської історії входили такі теми:

- Заселення (колонізація) польських і сусідніх земель (4 год. — проф. Буяк);
- Роль Львова і Землі червенської в історії польської духовної культури (2 год. — д-р Лемпицький);
- Ідеологія вихователя Станіслава Щепанівського (1 год. — д-р Лемпицький);

-
- Проблеми позашкільної освіти за кордоном і на землях польських. При вивченні цієї теми виділялися такі вузлові лекції: а) методичний вступ до вивчення історії культури, освіти та навчання; б) аналіз педагогічних інструкцій XVI—XIX ст.; в) вибраний розгляд з історії культури польських південно-східних земель; г) оригінальний вклад польський в інтелектуальну світову культуру в стислому огляді (8 год. д-р Лемпицький);
  - Історія Польщі за Ягеллонів (1430—1490) (3 год. — проф. Колянковський);
  - Створення Сигізмунда Августом з Іваном Бразним (1

проф. Колянковський);

- Історіописання польське у XV—XVI ст. (1 год. — проф. Колянковський);

- Історія інтелектуальної і матеріальної культури Польщі у

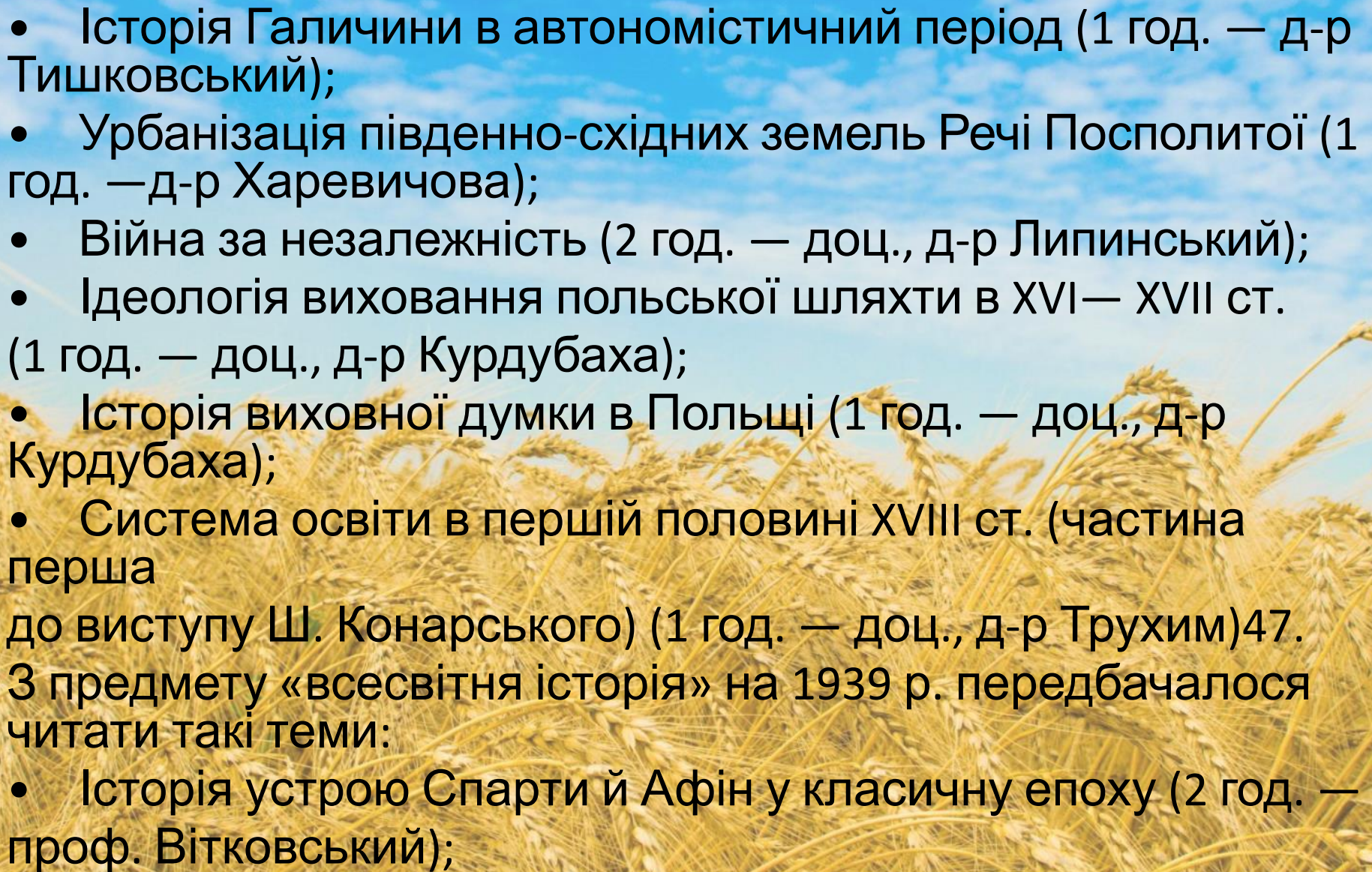
XVI-XVIII ст. (2 год. - д-р Гартлеб);

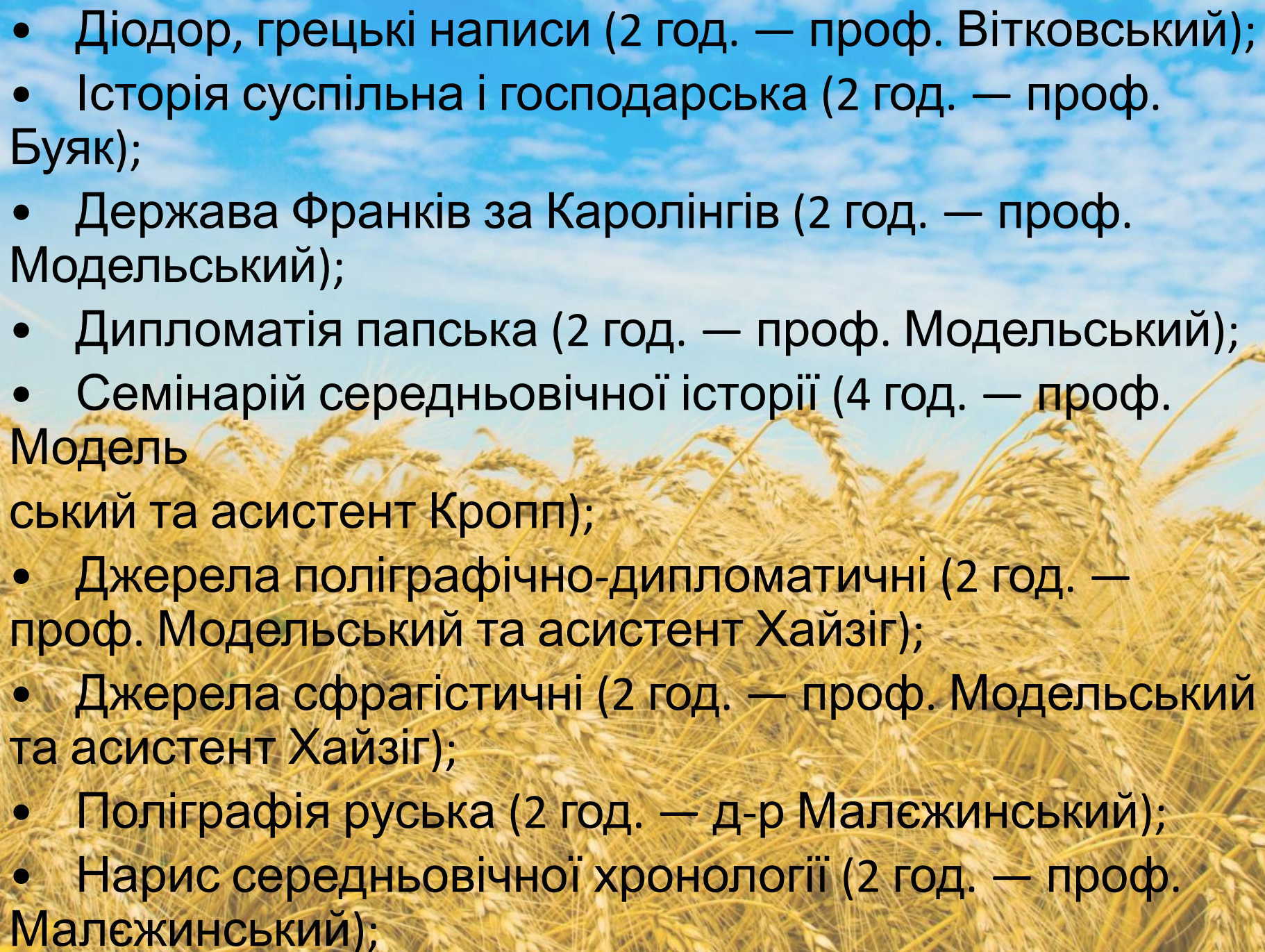
- Стосунки Польщі із Заходом у період Соборів XV ст. (1 год. — д-р Гартлеб);

- Розгляд королівських рахунків у період Ягеллонів (2 год. — д-р Гартлеб);

- Політична діяльність «Фамілії», зокрема князя Адама Чарторийського (1 год. — д-р Нанке);

- Польська дипломатія (2 год. — д-р Малержинський); історія сільського господарства в Польщі (X— XX ст.) (2 год. — д-р Інглот);

-
- Історія Галичини в автономістичний період (1 год. — д-р Тишковський);
  - Урбанізація південно-східних земель Речі Посполитої (1 год. — д-р Харевичова);
  - Війна за незалежність (2 год. — доц., д-р Липинський);
  - Ідеологія виховання польської шляхти в XVI— XVII ст. (1 год. — доц., д-р Курдубаха);
  - Історія виховної думки в Польщі (1 год. — доц., д-р Курдубаха);
  - Система освіти в першій половині XVIII ст. (частина перша до виступу Ш. Конарського) (1 год. — доц., д-р Трухим)⁴⁷.
- З предмету «всесвітня історія» на 1939 р. передбачалося читати такі теми:
- Історія устрою Спарти й Афін у класичну епоху (2 год. — проф. Вітковський);

-
- Діодор, грецькі написи (2 год. — проф. Вітковський);
  - Історія суспільна і господарська (2 год. — проф. Буяк);
  - Держава Франків за Каролінгів (2 год. — проф. Модельський);
  - Дипломатія папська (2 год. — проф. Модельський);
  - Семінарії середньовічної історії (4 год. — проф. Модельський та асистент Кропп);
  - Джерела поліграфічно-дипломатичні (2 год. — проф. Модельський та асистент Хайзіг);
  - Джерела сфрагістичні (2 год. — проф. Модельський та асистент Хайзіг);
  - Поліграфія руська (2 год. — д-р Малєжинський);
  - Нарис середньовічної хронології (2 год. — проф. Малєжинський);

Для підсилення дисципліни «всесвітня історія» в гуманітарному відділі працювало відділення орієнталістики, де вивчалися різноманітні східні мови. Наведемо як приклад кілька викладів з індійської філології, яка поділялася на дві дисципліни: староіндійська і новоіндійська філологія. У курсі староіндійської філології читалися: а) вступ до санскриту; б) філософія Веданти; в) індійський рік у давніх уявленнях (шиваїзм і вішнуїзм); г) основи індійської музики. У курсі ново-індійської філології читалися: а) Прем-Сагар (вибрані розділи у зіставленні з відповідними розділами Бхагават-Пурани); б) історія новоіндійської мови.

23 січня 1923 р. українці заснували у Львові власний, так званий Таємний університет з аналогічним розподілом історичних дисциплін, з тією лише різницею, що дисципліна «історія Польщі» замінялась «історією України». Польський уряд ставився до цього університету як до чогось меншовартісного і не визнавав за ним права навіть називатися вищим навчальним закладом, не кажучи вже про визнання його дипломів. Так, польське посольство у Відні в своїх франкомовних листах до Міністерства зовнішніх справ Австрії від 1923 і 1924 рр. характеризувало цей університет як такий, що не має ніякого відношення до вищої освіти, і його дипломи не можуть прийматися у Відні як офіційний документ при працевлаштуванні, продовженні навчання в Австрії тощо.

Студенти і викладачі Таємного університету у Львові

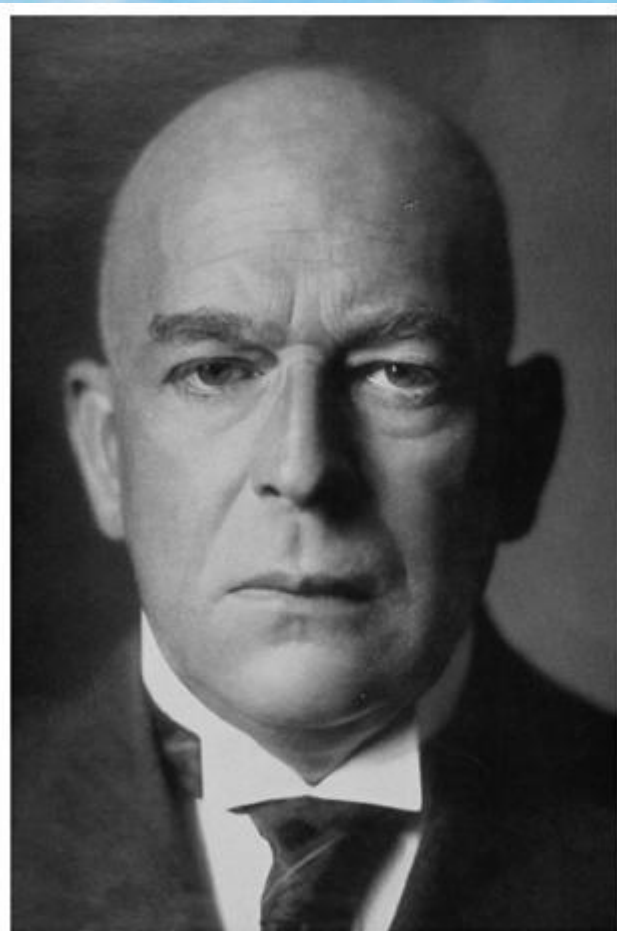

Курс всесвітньої історії в Українському
Таємному університеті у Львові читав
доктор Мирон Кордуба; курси у країн ської
історії — доктори Василь Герасимчук та
Іван Крип'якевич, які, відповідно, читали
лекції і проводили семінарські заняття з
дисциплін «Історія Київської держави» та
«Історія української держави 17—18 віків»
53. Університет видавав «Історичний
вісник» — друкований орган студентів-
істориків Таємного університету у Львові,
перші три випуски якого з'явилися у 1923 р.

У 1918—1921 рр. С. Томашівський перебував за кордоном як член Української дипломатичної місії в Швейцарії, Франції та Англії, був членом делегації ЗУНР на Паризькій мирній конференції, а також звертався до різноманітних політичних діячів у справі сприяння незалежності Галичини.

Найбільший вплив на його подальші наукові дослідження мали ідеї Шпенглера, праці якого щойно були надруковані. Томашівський творчо розробляє ідеї Шпенглера про таке явище, як «візантинізм», його відокремленість від Заходу, про західноєвропейську науку щодо духовного права і папства, розуміння аристократії як творця історії, влади традицій, розуміння боротьби між аристократією і філософською культурою як суті світової історії та ін.

Óсвальд Áрнольд Гóттфрид Шпéнглер (1880-1936)

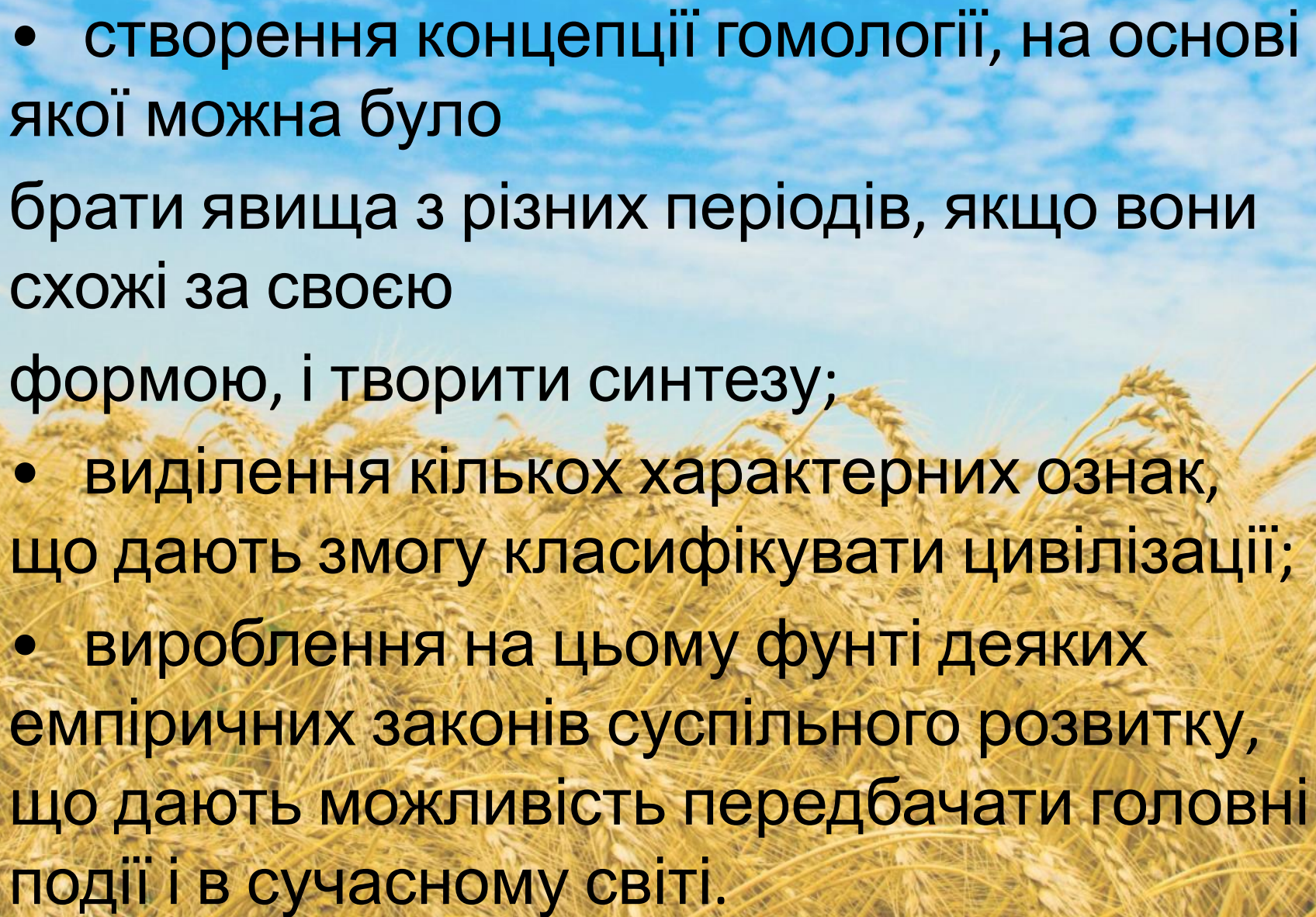
Oswald Spengler

Історіософія морфології історії базувалась на таких концептуальних положеннях:

- незадоволеність лінеарним трактуванням історії;
- обрання як мірила вартості для своїх занять і знаходження сенсу історичного розвитку не поодиноким державам, а культур;
- заперечення єдиної історії людства, натомість ствердження, що є тільки історія окремих своєрідних і замкнених цивілізацій.

Методи, вироблені теорією морфології історії, були такі:

- намагання охопити культури заселеної землі, обмежуючись невеликою кількістю цих культур для свого аналізу:

-
- створення концепції гомології, на основі якої можна було брати явища з різних періодів, якщо вони схожі за своєю формою, і творити синтезу;
  - виділення кількох характерних ознак, що дають змогу класифікувати цивілізації;
  - вироблення на цьому ґрунті деяких емпіричних законів суспільного розвитку, що дають можливість передбачати головні події і в сучасному світі.

У 1919—1921 рр. у наукових поглядах Томашівського відбувається еволюція політичної орієнтації — від підтримки національно-демократичних ідей до прихильності українському консервативно-гетьманському рухові.

Водночас свої наукові праці він коцептуалізує багатьма ідеями теоретиків гомології історії, зокрема Шпенглера. Саме ідеї останнього про традиційний консерватизм аристократії і засадничої відокремленості візантинізму від західної культури лягли в основу подальших обґрунтувань Томашівського в галузі української і всесвітньої історії.

OSWALD
SPENGLER
DER VNTER
GANG DES
ABEND
LANDES

У своїх працях Томашівський доходить висновку, що лише творчі сили, корені і традиції монархічно-аристократичних сил здатні, на противагу демократично-республіканським ідеологіям, створити в Україні соборну державність, що революційним теоріям має бути протиставлений ідеал політичної влади і морального авторитету, які базуються на історичному досвіді. Як приклад він наводить досвід грецьких і римських аристократичних республік, що «витворилися з примітивних монархій не шляхом революцій, а мирних еволюцій, які не усували, а тільки асимілювали монархічну владу». Відсутність політичного авторитету і вродженого досвіду політичної практики Томашівський вважає однією з основних причин втрати Галичиною своєї державності у 1919 р.

Крізь усі праці Томашівського проходить ідея про тяглість зв'язків із Заходом і вимушеність (через складну міжнародну політичну гру) зв'язків з Візантією. Він намагається довести, що «прагнення України до зближення із Заходом такі самі природні і давні, самостійні й органічні, як історичний процес творення української народності як окремої національної індивідуальності».

Теорію паралельних культур Тойнбі, а також окремі елементи концепції гомології історії Шпенглера (зокрема виділення кількох характерних ознак для класифікації історичних явищ) застосовує у своїй версії історії України **Іван Кревецький** (1883—1940).

Арнольд Джозеф Тойнбі (1889 -1975)

Кревецький вважає, що окрім Київщини на Сході лише дві українські землі на Заході могли претендувати на роль центра, який творив українську історію в рамках історії Європи. Це Галичина і Волинь, оскільки всі інші землі — Чернігівщина, Поділля, Слобожанщина, Закарпаття тощо — перебували і продовжують перебувати в орбіті Києва і Галича — Володимира, утворюючи під їх проводом дві групи українських земель: східну і західну. Серед критеріїв, які забезпечили особливе місце в історії України цих центрів, І. Кревецький називає передусім культурно-цивілізаційний фактор, оскільки обидва вони розвивалися під впливом двох пануючих тоді у світі культур: східної (Київ) і західної (Галич — Володимир)".

Україна.
Історичні області

ПОЛЬЩА (POLSKA)
БІЛОРУСЬ (БЕЛОРУСЬ)
РОСІЯ (РОСИЯ)
РУМУНІЯ (ROMANIA)
МОЛДОВА (ROMANIA)
ПОДІЛЛЯ
ВОЛИНЬ
ГАЛИЧИНА
ПРИДНІПРОВ'Я
ПРИАЗОВ'Я
ДОНБАС
КУБАНЬ
КРИМ
Одеса
Київ
Львів
Слобожанщина
Чернігово-Сіверщина
Буковина
Закарпаття
Волинська
Рівненська
Житомирська
Київська
Чернігівська
Сумська
Львівська
Тернопільська
Хмельницька
Вінницька
Черкаська
Полтавська
Харківська
Луганська
Донецька
Закарпатська
Івано-Франківська
Чернівецька
Хмельницька
Вінницька
Житомирська
Київська
Чернігівська
Сумська
Львівська
Тернопільська
Хмельницька
Вінницька
Черкаська
Полтавська
Харківська
Луганська
Донецька
Закарпатська
Івано-Франківська
Чернівецька

Північний кордон степу
(до XVI-XVIII ст. під контролем кочовиків та запорожців)

- ОСНОВНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ:**
- Західний
  - Центральний
  - Південно-Східний
  - Великі міста
  - Інші значні міста

- Під регіони:**
- 1 - Лемківщина
  - 2 - Бойківщина
  - 3 - Гуцульщина
  - 4 - Покуття
  - 5 - Буджак (з XIX ст. - Південна Бесарабія)
  - 6 - Південний берег Криму
- Міста Київ, Львів та Одеса
можна також виділити у окремі під регіони

Він вважає, що на західноукраїнських землях створився окремий виразний український національний тип, Підкреслюючи саме національний характер цього типу, Кревецький стверджує, що Галичина і Волинь упродовж майже всієї української історії являли собою не пересічні українські провінції чи окраїни, а були метропольними землями України, які ні в чому не поступалися Київщині.

На відміну від С. Томашівського та І. Кревецького, які розробляли консервативну галицьку конкретно-історичну концепцію на основі нових, найпрогресивніших на той час світоглядних основ концепції гомології історії.

6. Впливи ідей домінуючих націй на розвиток дискусій з проблем України у світовій історичній науці в другій половині ХХ ст.

У 1950—1960 рр. в українській діаспорі знову (уже в'яте в українській історичній науці) піднімається на щит концепція «історичних» — «неісторичних» народів, Цього разу сумнозвісну концепцію висунув на обговорення наукової громадськості її прихильник і теоретик Іван Лисяк-Рудницький (1919—1984). Вона була своєрідною відповіддю на створення так званої радянської концепції і схеми історії України. Цю схему споконвічної російсько-української спільності постійно використовували у різноманітних виданнях з історії України різними методологічними способами: для давніх часів — застосуванням тези про етнічну єдність, недиференційованість українського та російського народів; для часів феодалізму — обґрунтуванням гіпотези про неперервне тяжіння українського народу до возз'єднання з російським, і зокрема з російською централізованою державою.

Іван Лисяк-Рудницький (1919—1984)

Як уже зазначалося вище, ця теорія, унаслідок своєї ірраціональності, якнайкраще прислужилася обом цілям: інтегруванню української історії в російськорадянську, що було метою української історичної науки в СРСР, і сепарації української історії від російсько-радянської, чим займалися І. Лисяк-Рудницький та його численні попередники і послідовники в діаспорі. Саме навколо дискусії про «історичні» — «неісторичні» народи були проведені з інтервалом у 33 роки (в 1963 і 1996 рр.) дискусії між провідними русистами і україністами на сторінках журналу «Slavic Review».

У руслі концепції Гегеля, обґрунтовуючи «не історичністю» українського народу свій варіант періодизації українського національного руху, І. Лисяк-Рудницький надрукував у журналі «Slavic Review» у 1963 р. дискусійну розвідку, де виклав своє бачення ролі України в модерній історії'11. У своїй версії періодизації українського національного руху І. Лисяк-Рудницький виділив у рамках ХІХ — початку ХХ ст. «шляхетську», «народницьку» та «модерністичну» добу. До «шляхетської доби» він відносив історію України до 1840-х років, тобто до появи Кирило-Мефодіївського товариства. На його думку, в цей період провід у суспільстві утримувався на Лівобережжі та Слобожанщині за дворянством козацького походження; на Правобережжі — за польсько-українською шляхтою; на Галичині — за уніатським духовенством. У рамках «доби народництва» (40—80-ті роки ХІХ ст.) Рудницький виділяє два етапи: романтичний і позитивістський. До першого етапу належить переклад

— народники на Лівобережній Україні та Росії, хлопомани на Правобережжі і народовці в Галичині. «Доба модернізму» (90-ті роки XIX ст. — початок Першої світової війни) характеризувалася появою партій і визріванням соціалістичної ідеї виділених періодів відрізків і її зміни на наступному етапі новою елітою". Радянський український історик В. Сарбей цілком справедливо вказав на майже абсолютну тотожність періодизації Лисяка-Рудницького з ленінською схемою періодизації визвольного руху в Росії; додамо лише, що ця тотожність ґрунтується на спільній гегельянсько-марксистській основі. Проте якщо світоглядне теоретичне бачення історії І. Лисяком-Рудницьким ґрунтувалося на гегельянських засадах, інтерпретованих його попередниками В. Старосольським та О. Бочковським, методологічно І. Лисяк-Рудницький, як ми бачимо з його періодизації, керувався положенням теорії еліт Гаєтано Моски і Уїльфредо Парети, викладеними в українському трактуванні В. Липинським і С. Томашівським.

Основний опонент І. Лисяка-Рудницького в дискусії 1963 р. професор Омелян Прицак у своєму варіанті періодизації українського національного руху брав за основу так званий територіальний принцип своєрідності кожної «місцевої історії», які лише в сукупності визначають історію націоналізму. Цим принципом і раніше широко послуговувалися історики цілого ряду інших націй. Так, ще В. Ключевський у своїй версії історорпії Росії ставив питання про загальноісторичний процес, у котрому кож-на «місцева» історія має свою своєрідність. Водночас «вона дає готовий і найбагатший матеріал для історичної соціології, оскільки «успіхи спільного життя людства, здобутки культури або цивілізації ...створені спільними або спадкоємними зусиллями всіх культурних народів, і хід їх нагромадження не можуть бути зрозуміті в тісному ракурсі будь-якої

Таким чином, **О. Прицак** першим в українській історичній науці спробував провести періодизацію на основі нової теорії і методології історії французької школи **Анналів**, яка на той час посіла домінуюче місце у світовій історичній науці, поряд з теорією морфології історії. Спробуємо синтезувати історіософію і методологію всіх чотирьох поколінь школи Анналів й, таким чином, вивести її концептуально-об'єднуючу модель. Теорія школи Анналів ґрунтується на таких положеннях:

- Вивчення руху сил, природи людських асоціацій, консистенції

(цього) руху крізь призму перелому ментальності даного суспільства (тобто колективної психології) в певні історичні періоди, коли вивчення ментальності людей минулих епох стає необхідною умовою для розуміння і цих епох, і сучасності;

Омелян Пріцак (1919-2006)

• Встановлення ритму змін, в якому розрізняється час тривалий і нетривалий. Історичний розвиток відбувається трьома

ритмами різних змін: а) географічний час — зміни, що мають тривати довше; б) коротші зміни, які укладаються в економічні та демографічні цикли (суспільний час); в) інди-відуальні зміни, які можна прослідкувати в системі даного

циклу (індивідуальний час);

• Обґрунтування релятивності часу, тобто допускання того

факту, що був період, який визначався релігійним часом. Є час купця, торговця і т. ін., а також різні пов'язані з цим проблеми;

• Зміна характеру викладу історії, коли оповідний стиль хоча

й залишається, але не замінює собою весь виклад історії, а фігурує, як його невід'ємна складова частина, вплітаючись у канву історіософічного дослідження.

- Концентрація уваги на масовій свідомості, колективному образі світу;
- Розгляд суспільства у всій його повноті, взаємозв'язку і взаємозумовленості його компонентів — матеріального, соціального, економічного життя, і людини в історичному, природному і соціальному контексті;
- Всебічне вивчення функцій вибраних історичних фактів, які є складовою загальної системи, а не вивчення історичних фактів як таких.

О. Пріцак виділяє в період з кінця XVIII ст. до початку Першої світової війни п'ять основних етапів у розвитку україн-ського національно-визвольного руху, які відповідають, на його думку, періодизації української національної

О. Пріцак виділяє в період з кінця XVIII ст. до початку Першої світової війни п'ять основних етапів у розвитку українського національно-визвольного руху, які відповідають, на його думку, періодизації української національної історії того часу». Це, насамперед, **Новгород-Сіверський період (кінець XVIII — початок XIX ст.)**, що дістав свою назву від міста, де була орієнтовно написана «Історія Русів» — багатоплановий політичний памфлет з державно-політичним підтекстом. Далі іде **Харківський період (початок XIX — перша третина XIX ст.)**, що характеризується розвитком української літератури, творами П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Кот-ляревського, а також виданням першої української граматики в 1819 р. Наступний, **Київський період (1840—1870 рр.)** починається діяльністю Кирило-Мефодіївського

виходом у світ «Книги буття українського народу», проходить через творчість Тараса Шевченка і завершується рухом «Громад» і виданням у 1861 — 1862 рр. у Санкт-Петербурзі журналу «Основа». Четвертий, Женевський період характеризується діяльністю Драгоманова і його товаришів по еміграції, котрі видавали в Женеві у 1876—1882 рр. журнал «Громада» — перший український політичний журнал. Цей період тривав з 1870 до початку 1890-х років. Останній, Галицький період (1890—1914), коли була створена перша українська політична партія (1890) — галицька Радикальна партія, характеризується також діяльністю Грушевського в Галичині, зокрема заснуванням «Записок НТШ» у Львові. Разом з тим Пріцак, так само як і Томашівський, який використав методологію морфології історії лише з метою дослідження Галичини, застосував методологію

ВИСНОВКИ:

Таким чином, як показав аналіз розвитку української історичної думки в ХХ ст., ще чотири покоління українських істориків унаслідок впливу домінуючих націй і власних національно-ідеологічних уподобань, які найчастіше збігалися, продовжували і продовжують дотепер традицію творення міфів на одній і тій же ірраціональній основі. Ця чергова поява романтизму і різноманітних неоромантизмів в українській історичній думці упродовж ХІХ—ХХ ст. стала можливою не лише внаслідок відсутності схеми і періодизації розвитку української історичної думки у всесвітньо-історичному контексті, яких неоромантики не давали і не могли дати,

а й унаслідок цілком зрозумілого (кожна нова течія для того, щоб постати і утвердитися, має заперечити попередню) небажання всіх загонів романтиків і неоромантиків враховувати дослідження традиційного українського консерватизму і його можливих метаморфоз в ХІХ та ХХ ст. Разом з тим, це явище українського традиційного консерватизму хоча й розвивалося такими науковцями, як Драгоманов, Ковалевський, Лешнський, Томашівський та іншими, все ж не стало домінуючим чи бодай паритетним ані в російській, ані в українській, ані в польській історичній думці